

RAADHUIS TE HALSTEREN 350 JAAR

DE muurankers in de gevel van het raadhuis van Halsteren vormen het jaartal 1633. Nu 350 jaar later is het wellicht goed eens even stil te staan bij de geschiedenis van dit voor Halsteren zo belangrijke gebouw. Belangrijk in verschillende opzichten: als monument is het een kostbaar bezit voor de gemeente, als bestuurscentrum vormt het de spil van de besluiten die voor het welzijn van de inwoners worden genomen, als administratief centrum weten de burgers het te vinden bij geboorte, huwelijk en overlijden of wanneer zaken als vergunningen, subsidies, uitkeringen aan de orde zijn. Hoe dan ook: een raadhuis is altijd een centrum in de gemeente en in de gemeenschap.

Halsteren in de huidige vorm is een vrij jonge gemeente. Pas in 1810 werd zij gevormd uit samenvoeging van vier tot dan toe zelfstandige dorpen: Halsteren, Noordgeest, Oud en Nieuw Beijmoer, Auvergne en Oud Glymespolder. De besturen functioneerden zelfstandig en onafhankelijk van elkaar. Naar behoefte kwamen zij gezamenlijk bijeen om te beraadslagen over zaken die hen allen aangingen. De administratie werd zo goed mogelijk gescheiden gevoerd. Wat de gemeenschappen wel bond was de figuur van de secretaris. Die werd door de markies van Bergen op Zoom aangesteld. Omdat iedere plaats op zich te klein was voor een dergelijke 'zware' functionaris en omdat de mensen, die qua opleiding en kennis geschikt waren voor het secretarisambt, dat naast administratieve ook rechtskundige taken omvatte, niet dik bezaaid waren, werd voor de vier dorpen onder Halsteren - soms ook nog voor andere heerlijkheden - één secretaris aangesteld. In de tijd, dat het raadhuis werd gebouwd, herbouwd of hersteld, was Martinus van Lanschot de secretaris van de vier zelfstandige dorpen. Hij bekleedde die functie van 1626 tot 1648 (Vrede van Munster; einde van de Tachtigjarige Oorlog). De cijfers 1633, die de gevel van het raadhuis sieren, zouden erop kunnen duiden, dat het raadhuis van die tijd dateert. Echter uit de archieven van de gemeente, waarin slechts enkele stukken van de 17e eeuw berusten, blijkt niets van een eventuele nieuwbouw. Ook de archieven van de Heer van Bergen op Zoom bevatten niets wat enig licht in deze zaak kan brengen. Te verwachten was, dat wanneer Halsteren een nieuw raadhuis zou gekregen hebben de Heer van Bergen op Zoom een financiële bijdrage zou hebben geleverd. Halsteren was zeker in die tijd van oorlog en strijd met de daarmee gepaard gaande armoede en hoge belastingen niet in staat zelf geheel uit eigen middelen een raadhuis te bou-

Voorgevel van gemeentehuis zoals die bestond van 1875 tot 1917. Opname ca. 1910.

wen. De muurankers duiden ongetwijfeld erop, dat aan het raadhuis het een en ander is gebeurd. Of zou 1633 verwijzen naar het herstel van de toen nog in katholieke handen zijnde kerk, die omstreeks die tijd gereed was gekomen ? Het jaartal blijft boeien; het is jammer dat we echter geen zekerheid hebben waarop het nu precies betrekking heeft.

De functie van het raadhuis is vooral van belang voor administratieve handelingen. Vaak wordt dat natuurlijk niet uitdrukkelijk vermeld. Een vermelding daarvan vinden we meestal bij het opmaken en sluiten van de dorpsrekeningen, hetgeen in het raadhuis gebeurde. Zo zien we op 12 oktober 1663, dat de bestuurders bijeen zijn om de rekeningen over 1660 en 1661 te controleren. De bestuurders hebben niet op een droogje te hoeven zitten: er is een post opgenomen voor de nodige verteringen.

Het raadhuis werd niet alleen gebruikt door de magistraat van Halsteren; het gebeurde ook wel, dat de regenten van Halsteren, Noordgeest, Auvergne en Oud Glymespolder en de Beijmoeren gezamenlijk aldaar vergaderden, ofschoon zij meestal in de zaal van het leenhof van Bergen op Zoom bijeen kwamen. Zo weten we zeker dat op 14 juli 1750, 17 augustus 1752, 30 augustus 1753, 9 november 1754 en 19 november 1756 zij te Halsteren bijeen kwamen.

Daarnaast houdt de schepenbank haar zittingen in het raadhuis, dan wel rechthuis genoemd. Naast de strafrechtelijke zaken, waarbij gevonnist werd over geweldpleging en mishandeling, diefstal, doodslag en vechtpartijen, kwamen kwesties over belastingen, eigendomsrechten, boedelen voogdijzaken aan de orde. Ook voor koop- en verkoopakten, akten van (ver)huur, testamenten, boedelbeschrijvingen en -splittingsingen diende men zich te vervoegen bij de schepenen. Al deze zaken behoren thans thuis bij de rechterlijke macht en het notariaat.

De schepenbank van Halsteren oefende de zg. hoge, middelbare en lage rechtsmacht uit. De hoge rechtsmacht gaf het recht de doodstraf uit te spreken en te doen uitvoeren en zware misdrijven te berechten. Voor rechtspraak 'in burgerlijke zaken' kan men terecht bij een schepenbank met middelbare rechtsmacht b.v. die van de Beijmoeren. Een schepenbank met lage rechtsmacht was alleen bevoegd in kleine civiele zaken. De schepenbanken van Noordgeest en van Auvergne en Oud Glymespolder hadden - zoals die van Halsteren - rechtsmacht in alle graden. Op het raadhuis kwamen dus de inwoners om hun administratieve zaken te regelen, waarvoor zij bij de magistraat terecht moesten, en om hun gelijk te halen of te krijgen, hetgeen door de schepenbank werd bepaald. Daar over de verbouwingen reeds meermalen is geschreven willen we in dit artikel wat meer aandacht schenken aan het gebruik van het raadhuis in de loop der ruim drie eeuwen, voorzover hiervan iets uit de archieven blijkt. Gegevens van vóór 1700 zijn zeer incidenteel, daar uit die periode

bijna geen archief aanwezig is. In 1704 wordt voor het dan geheten dorpshuis een put gemaakt en daarnaast wordt een goot gelegd. Op 28 augustus 1708 's middags om twee uur vindt er een openbare verkoop plaats van de in het begin van de maand gevorderde paarden ten behoeve van de artillerie. Ook de inrichting en het onderhoud krijgen aandacht: in 1718 wordt 20 gulden uitgegeven voor de aanschaf van twaalf stoelen en één armstoel. Twee jaar daarna wordt er 16 gulden en 6 stuivers betaald voor het schoonmaken en het leveren van 'mustaerd'. Enkele jaren daarna vinden er kleine reparaties plaats aan de vensters en de deuren. Een nieuw puibord voor het aanplakken van afkondigingen wordt aangeschaft. Tot 1750 is er regelmatig sprake van klein onderhoud.

Op last van hogerhand werd het einde van de Oostenrijkse Successieoorlog, die afgesloten werd met de vrede van Aken in 1748, gevierd met het luiden van de klok op 13 juni 1749 tussen 5 - 6 uur en 8 - 9 uur en met verlichting van het raadhuis door middel van kaarsen. De klok werd vaker geluid, zoals b.v. zes weken lang en dan drie uur per dag vanwege het overlijden van stadhouder Willem IV van Oranje op 22 oktober 1751. Zoals thans ook nog gewoonte is met enige feestvertoon leden van het koninklijk huis te ontvangen, gebeurde het toen ook. Begin juni 1757 kwam de prinses van Oranje met haar familie op doortocht door Halsteren. Bailluw, burgemeester en schepenen besluiten, dat de klok zal geluid worden vanaf het moment dat men het kanon van Steenberg zal horen tot het moment waarop men het kanon van Bergen op Zoom hoort (o heerlijke stilte!). Vlag met wimpel moesten uit Tholen worden gehaald. De gilden werden gevraagd hun vaandels aan de schutsboom te hangen en de inwoners werden opgeroepen hun huizen "met groenten te bevlechten".

In de winter van 1758 wordt er een wacht onder leiding van een van de schepenen of gemeentemannen ingesteld, omdat het dorp onveilig wordt gemaakt door zwervers en dieven. Deze wordt ondergebracht in het dorpshuis. Kou is er niet geleden, want de kachel werd aangestoken en de mannen kregen iedere nacht een pint jenever aangeboden. Of de vagebonden gepakt zijn, blijkt niet uit de archieven.

Vanaf 1750 zijn er geen reparaties meer verricht aan het rechthuis. De magistraat merkt in 1772 wat verbitterd op, dat de redenen zijn: onvermogen van het dorp en onwilligheid van de ingelanden. In 1773 konden reparaties niet langer op zich laten wachten. Inwendig zijn nogal veel veranderingen aangebracht, uitwendig is er waarschijnlijk wat veranderd aan ramen en deuren. De pui tegen de gevel werd afgebroken en door de steenhouwer Alexander de Lievenmont, die zijn verblijf hield in Roosendaal, werd een nieuwe van natuursteen "een groot cieraad" ver-

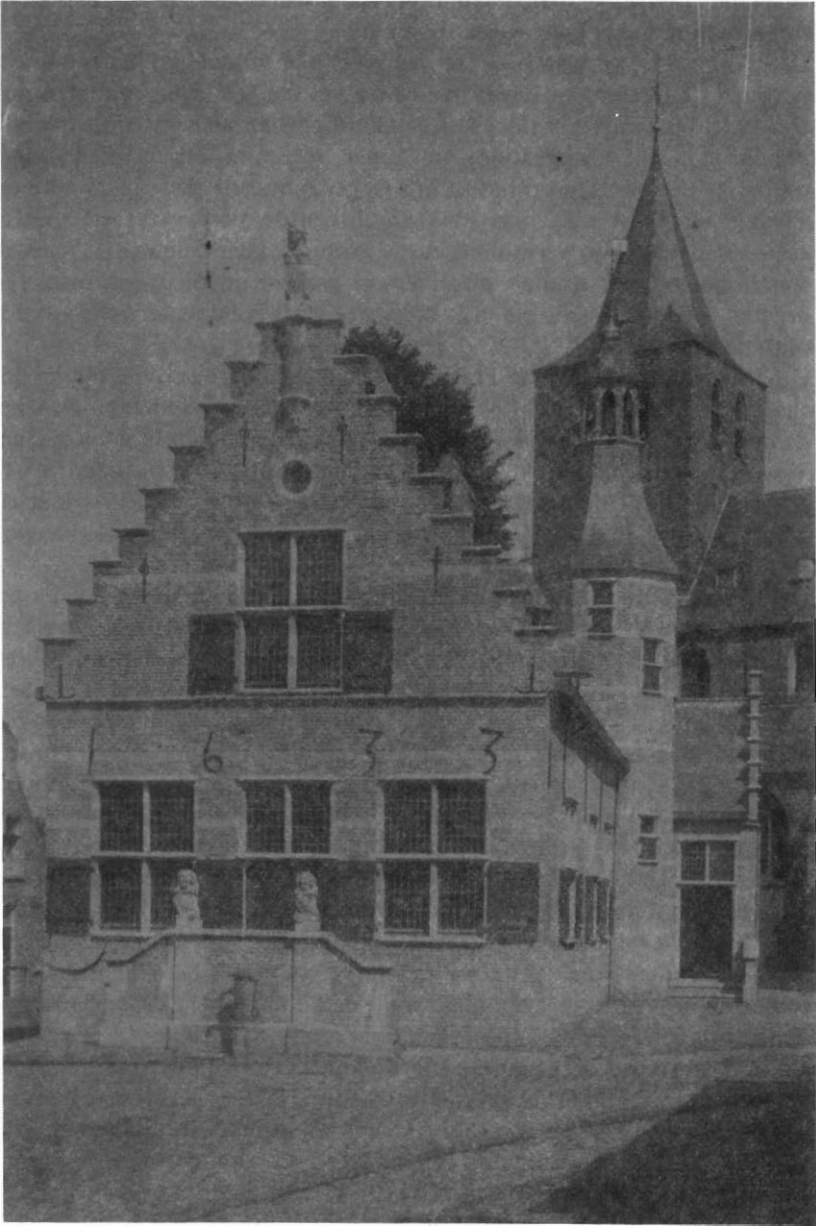

Foto uit 1917.

vaardigd. De totale kosten van deze verbouwing (met het herstel van de toren van de kerk) bedroegen 1650 gulden.

Daar tijdens de verbouwing het rechthuis niet voldoende beveiligd was voor het opbergen van Pieter van Marbeek, die gevangen genomen was op verdenking van inbraak en diefstal in Lepelstraat, werd deze overgebracht naar de Gevangenpoort in Bergen op Zoom. De gestolen goederen en gelden werden op het rechthuis gedeponerd. De plaats voor de gevangenen blijft een zorg. In 1782 blijken de sloten zeer verroest te zijn, het deurkozijn vermolmd en de grote en kleine deur niet meer te functioneren. Het nodige wordt eraan gedaan en nieuwe hangsloten moeten ervoor zorgen, dat niet meer gevreesd behoeft te worden voor ontvluchting.

De dreigende inval van de Fransen brengt de nodige activiteiten en onrust. Daarom mocht in 1794 geen kermis worden gehouden en was aan de herbergiers het verbod opgelegd in hun zaken violen te laten spelen. Voor de magistraat betekent het op het einde van 1794 stationering van enige militairen uit het garnizoen van Bergen op Zoom, die daar de wacht moeten houden. Kachels worden daarvoor aangeschaft, kaarsen en lampenolie zullen aanwezig zijn.

Op 12 mei 1795 wordt de municipaliteit, bestaande uit schepenen en gemeentemannen, geïnstalleerd. De leden leggen de eed af in handen van de drossaard. Met de komst van de Fransen zijn er op bestuurlijk en rechterlijk gebied vele veranderingen gekomen. De heerlijkheden werden opgeheven, vele dorpen werden samengevoegd, de schepenbanken verdwenen op het lokale niveau. Halsteren bleef bestaan, maar dan wel uitgebreid met Noordgeest, Oud en Nieuw Beijmoer, en Auvergnepolder en Oud Glymes. Ter plaatse bleef het administratief bestuur (gemeentebestuur); de rechterlijke bevoegdheid werd niet meer uitgeoefend in de plaats zelf, maar door de nieuwe rechterlijk organisatie elders.

Het recht-raadhuis van Halsteren werd gemeentehuis voor het vergrote Halsteren. De veranderingen op administratief en rechterlijk gebied zullen de inwoners waarschijnlijk niet direct geïnteresseerd hebben. Wel echter de inkwartiering van militairen, de betaling der oorlogslasten en de gedwongen levering van proviand en ander materiaal.

Na de Franse tijd herneemt het normale leven zich langzamerhand onder het bewind van koning Willem I. Voor Halsteren betekent het dat het dorpsleven rustig voortkabbelt. Het gemeentebestuur handelt zijn zaakjes af. Het gemeentehuis functioneert als administratief centrum. De gemeenteraad komt op gezette tijden bijeen. Ondanks de uitbreiding van de gemeente blijkt niet, dat het gemeentehuis niet meer voldoet. Pas in 1875 is er sprake van een grotere verbouwing, waarbij ondermeer de buitengevel geheel werd bestreken met cement. In het begin van deze

eeuw werd het raadhuis toch te klein. Het duurde echter tot 1917, dat de uitbreiding werd gerealiseerd. Het meest opvallende is wel het aangebouwde torentje, dat bekroond werd met de spits van het oude klokke-torentje. Bij die gelegenheid werd de in 1875 aangebrachte pleisterlaag verwijderd. Ook de leeuwen, gemaakt door de beeldhouwer A. van Dongen uit Halsteren, dateren van die tijd. De schoorsteen, die thans in de commissiekamer staat, is toen geplaatst. Deze was afkomstig van de kort tevoren afgebrande hoeve 'De Stapelakker'; voorheen zou zij in het rechthuis van Noordgeest hebben gestaan. Op 16 juli 1917 is het verbouwde raadhuis in gebruik genomen. Ruim 28 jaar later nl. op 4 oktober 1939 was er weer reden voor feest: de nieuwe raadzaal werd in gebruik genomen. Van die tijd stamt ook het uitbouwttje aan de westgevel, dat nu als keuken in gebruik is.

Tengevolge van een door onvoorzichtige Engelse militairen veroorzaakte brand, begin november 1944, had het raadhuis veel schade opgelopen. In 1949 kon deze periode worden afgesloten door de ingebruikname van de herstelde raadzaal.

Het is ook na de oorlog, dat de gemeentelijke bemoeiingen zich sterk hebben uitgebreid en daarmee de papieren rompslomp. Uitbreiding van personeel was nodig, de frekwentie van vergaderingen nam toe, de belangstelling van de burgers voor de raadsvergaderingen, hoorzittingen en ter inzage gelegde stukken werd groter. Het gemeentehuis kon niet meer aan de eisen van deze tijd voldoen. Het werd te klein. In huize 'De Beek' werden de diensten van gemeentewerken en sociale zaken ondergebracht; de afdeling financiën vond een plaats in een voormalig bankgebouw; de afdeling algemene zaken verhuisde uit het gemeentehuis naar de overkant van de straat.

Het is niet verwonderlijk, dat het gemeentebestuur gezien de situatie zich bezint op een nieuw onderkomen voor de gemeentelijke diensten en bedrijven in een eigentijds kantoorgebouw, gelegen in de onmiddellijke nabijheid van het historisch raadhuis, dat ook na de nieuwbouw zijn functie als 'huis der gemeente' zal blijven behouden, zoals het reeds 350 jaren heeft gedaan.

R. JACOBS
streekarchivaris Nassau Brabant

AANTEKENINGEN

Dit artikel was oorspronkelijk bedoeld voor opname in een krant, die uitgegeven zou worden bij gelegenheid van de muziekfeesten te Halsteren in september 1983. Door omstandigheden is het niet opgenomen. De redactie van De Ghulden Roos verzocht mij toestemming om het in haar jaarboek op te nemen. Bij het artikel werden geen bronnen vermeld. Voor de geïnteresseerde lezer volgt hieronder een opgave van de literatuur en archivalia, waaruit geput is voor de samenstelling van dit artikel.

Literatuur

M. van de Mortel, **Het raadhuis te Halsteren 1633 - 1933**. In: Sinte Geertruydsbronne XI (1934) afl. 2, p. 91 - 95.

C.J.F. Sloomans en L. Merkelbach van Enkhuyzen, **Halsteren. Zijn geschiedenis en zijn archief**. Bergen op Zoom 1939.

K. Sloomans, **Muurankers en schutsgilden**. In: De Ghulden Roos XXII (1962), p. 125 - 134.

A. Delahaye e.a., **Zeven eeuwen Halsteren**. Halsteren 1980.

A. Delahaye, **Kerk en raadhuis van Halsteren**. Publ. van het Archivariaat Nassau-Brabant, nr. 4, 1968.

Archief

A. Delahaye en G.W.G. van Bree, **De archieven van Halsteren**. Halsteren 1970, waarvan de inventarisnummers:

1 en 3. Resolutieboeken van de ingelanden van Halsteren, Noordgeest en de Beijmoeren, Auvergne en Oud Glimespolders, 1702 - 1775.

51, 54-56. Resolutieboeken van het gemeentebestuur van Halsteren, 1702 - 1722, 1749 - 1796.

102, 103, 112, 113, 116, 119, 121.

Dorpsrekeningen van Halsteren, 1660, 1661, 1710, 1718, 1720, 1722, 1723.

1184. Stukken betreffende onderhoud, verbetering en vergroting van het gemeentehuis, 1875 - 1932.

1297. Begroting, rekening en bijlagen over 1917.

Ter herinnering aan de verbouwingen in 1917 en 1939 zijn gedenksteden in het raadhuis aangebracht.